

F. FLORÉ, *Lessen in Modern Wonen. Een architectuurhistorisch onderzoek naar de communicatie van modellen voor 'goed wonen' in België 1945-1958*, Universiteit Gent, Faculteit Ingenieurswetenschappen, 2006, promotor: Prof. Dr. E. De Kooning

Het eerste decennium na de Tweede Wereldoorlog wordt in veel westerse landen gekenmerkt door een breed debat over een 'betere' wooncultuur of over zogenaamd 'goed' of 'beter' wonen. Vooral de woningnood, de sterke industrialisatie en de evoluties in de bouwsector, het meubelbedrijf en de huishoudtechnologie mobiliseerden een reeks geëngageerde gesprekspartners: overheidsinstellingen, architecten, designers, beroepsorganisaties, socioculturele verenigingen, producenten, bouwmaatschappijen, etc. Talrijke tentoonstellingen in musea, warenhuizen of galleries, populaire en gespecialiseerde (hand)boeken, artikels, lezingen en lessenreeksen waren bedoeld om de bezoeker, lezer of toeschouwer te informeren en 'op te voeden' inzake wooncultuur. De voorbeelden zijn legio: de programma's van de Stichting Goed Wonen en het Bouwcentrum in Nederland, het *Utility Design Scheme* in Groot-Brittannië, de naoorlogse *Salons des Arts Ménagers* in Parijs, etc. Aan de basis van deze initiatieven lag vaak de ambitie om een 'betere' nationale wooncultuur te bewerkstelligen. De kwaliteit van de huisvesting en het huiselijke leven werd na de Tweede Wereldoorlog immers gepercipieerd als een fundamentele maatstaf voor het herstel en het beschavingsniveau van een land.

Dit doctoraat neemt België als casestudy. Het debat over goed wonen is hier, in vergelijking met andere westerse landen, weinig gestructureerd verlopen. De afwezigheid van een sturend politiek beleid of een leidinggevende avantgarde is daar onder meer de oorzaak van. Toch hebben verschillende instellingen en organisaties hun interpretatie van goed wonen publiek vertolkt. Dit proefschrift werpt een licht op de inhoud van deze communicatie en, in het bijzonder, op de ruimtelijke modellen voor de woning die eraan ten grondslag liggen. Het legt zich voornamelijk toe op de studie van de diverse media – tentoonstellingen, modelwijken, modelboeken, folders, tijdschriften

– die instanties of organisaties met een nationale of gewestelijke actieradius tussen 1945 en 1958 hebben aangesproken voor woonopvoedkundige initiatieven. Vooral de wooneducatie die zich op een breed publiek richtte en die een zekere continuïteit heeft gekend, wordt hierbij in beschouwing genomen. Het onderzoek spitst zich in het bijzonder toe op de volgende 'woonopvoeders': de nationale overheid, de christelijke en de socialistische arbeidersbeweging, de Belgische Boerinnenbond en de beweging rond het 'sociale meubel'. De studie is gebaseerd op uitgebreid en oorspronkelijk bronnenonderzoek in uiteenlopende, private en publieke archieven en bibliotheken in binnen- en buitenland. Het gaat hierbij om architectuur- en designarchieven, archieven van diverse socioculturele verenigingen – zoals de Kristelijke Arbeidersvrouwengilden (KAV), de Katholieke Werkliedenbonden (KWB), de Socialistische Vooruitziende Vrouwen (SVV) en de Boerinnenbond – en archieven van overheidsinstellingen, huisvestingsmaatschappijen, ontwerpers en meubelbedrijven. Dit materiaal werd aangevuld en getoetst aan de hand van interviews met diverse bevoorrechte getuigen. Op die manier levert dit proefschrift een inzicht in een lang onderbelicht gebleven veld van de geschiedenis van de twintigste-eeuwse wooncultuur en architectuurgeschiedenis in België.

1. 'GOED WONEN': THEMA IN DE MARGE VAN DE WEDEROPBOUW (1945-1948)

Het proefschrift bestaat uit drie delen die elkaar chronologisch opvolgen. Het eerste deel gaat in op de periode 1945-1948. Hierin wordt een antwoord gezocht op de vraag welke woonvoorlichtingsinitiatieven de nationale overheid in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog heeft ondernomen en op welke ruimtelijke modellen voor het huis deze waren gebaseerd. Drie hoofdstukken gaan achtereenvolgens in op de woontentoonstellingen van het Nationaal Instituut voor Woning en Huisvesting (NIWHUIS), het huisvestingsprogramma voor oorlogsgetroffenen van het Ministerie van Wederopbouw en het huisvestingsprogramma voor mijnwerkers van het Ministerie van Brandstof en Energie.

Het eerste deel van het proefschrift toont aan dat het NIWHUIS de ambitie had om, via tentoonstellingen en publicaties, een inhoudelijk debat over diverse huisvestingskwesaties op gang te trekken en dat het er kortstondig in slaagde om verschillende belangengroepen met elkaar in dialoog te brengen. De Belgische Sectie van de internationale tentoonstelling '*Urbanisme et*

Habitation' in Parijs in 1947 laat zelfs zien hoe organisatoren, ontwerpers en vrouwenorganisaties tot een consensus wisten te komen over een weliswaar hybride selectie woonmodellen.

Het eerste deel van het proefschrift laat echter ook zien dat de armslag van het NIWHUIS als woonvoorlichtingsapparaat en adviesorgaan van de nationale overheid beperkt was. De Ministeries van Wederopbouw en van Brandstof en Energie bijvoorbeeld lieten de expertise van het instituut zo goed als links liggen en ontwikkelden elk afzonderlijk nieuwe woonmodellen.

2. MEERSTEMMIGE WOONVOORLICHTING. VARIATIES OP DE 'GOEDE THUIS' (1949-1957)

Het tweede deel van het doctoraat gaat in op de periode 1949-1957, dit is vanaf de aanvang van het nieuwe huisvestingsbeleid (met de wetten De Taeye en Brunfaut) tot net voor de Wereldtentoonstelling in Brussel. In die tijdspanne namen de woonvoorlichtingsinitiatieven van de nationale overheid bescheidener proporties aan. In een eerste hoofdstuk illustreren we dit aan de hand van de activiteiten van het Nationaal Instituut tot Bevordering van de Huisvesting (NIBH) en de modelplannen van de nationale huisvestingsmaatschappijen. De daaropvolgende drie hoofdstukken laten zien dat tegelijk een aantal andere woonopvoeders met een nationale of gewestelijke actieradius zich duidelijker gingen profileren. Het doctoraat gaat achtereenvolgens in op de woonvoorlichting van de arbeidersbewegingen, de Belgische Boerinnenbond en de beweging rond het 'sociale meubel'.

Een vergelijkende studie van deze educatieve programma's leidt tot verschillende conclusies. Zo opereerden de beschouwde organisaties zo goed als onafhankelijk van elkaar en lag de concentratie van woonopvoedkundige activiteiten in Wallonië heel wat lager dan in de rest van het land. Terwijl we de woonmodellen uit het eerste deel van het proefschrift konden karakteriseren als plaatsen van een moeizame dialoog of gelaagd politiek conflict, zijn deze uit het tweede deel eerder plaatsen zonder dialoog of conflict met externen.

Op inhoudelijk vlak continueerden en heroriënteerden de meeste van de hier beschouwde woonopvoeders een vooroorlogs programma. Sinds het interbellum hielden verschillende onder hen een pleidooi voor 'beter wonen' gebaseerd op onder meer hygiëne, comfort, een rationele ruimtelijke organi-

satie en de ontwikkeling en het gebruik van 'beter' meubilair. Deze thema's stonden ook in de jaren vijftig centraal. Maar het nieuwe huisvestingsbeleid, en de veranderende socio-economische leefomstandigheden (de langzaam stijgende materiële welvaart, de arbeidsduurvermindering, etc.), noopten tot een inhoudelijke, ruimtelijke en vormelijke bijsturing. Net dit heroriëntatieproces maakt de studie van de naoorlogse woonvoorlichting interessant. Het is immers een treffende illustratie van de wijze waarop in de jaren vijftig diverse bewegingen of organisaties hun visie op 'goed wonen' in balans trachtten te brengen met de veranderde sociale en economische realiteit. Verschillende woonopvoeders wisten opnieuw een overtuigend discours uit te bouwen, maar een parallelle studie van deze vernieuwde vertogen en hun onderliggende woonmodellen brengt een aantal ingrijpende verschuivingen aan het licht.

Een van die verschuivingen heeft betrekking op het sterk vervagende onderscheid tussen het beeld van het 'goede wonen' in een stedelijke dan wel landelijke context, een proces dat in de hand werd gewerkt door het nieuwe huisvestingsbeleid. Deze problematiek duikt bijvoorbeeld op bij de modelplannen van de nationale huisvestingsmaatschappijen. De functionele opbouw van deze plannen vertoonde in de loop van de jaren vijftig steeds meer onderlinge verwantschap. Ook het woonadvies van de Belgische Boerinnenbond wijst op een versnelde vervaging van het onderscheid tussen 'goed wonen' in de stad en op het platteland. Sinds zijn ontstaan wou de Boerinnenbond een bijdrage leveren aan de instandhouding van de landelijke wooncultuur, maar de 'landelijke' eigenschappen van de naoorlogse, gemoderniseerde woonmodellen van deze vereniging waren vaak erg licht tot cosmetisch van aard. Een vergelijking met de woonvoorlichting van de KAV laat bovendien zien hoe dicht de adviezen van beide concurrerende organisaties bij elkaar in de buurt waren gekomen.

Ook de woonadviezen van de christelijke en de socialistische arbeidersbewegingen lagen minder ver uiteen dan men zou kunnen verwachten. In beide gevallen zien we bovendien een toenemende aandacht voor de persoonlijke ontwikkeling en ontspanning van de gezinsleden binnen de woning. De arbeidsduurvermindering en de hiermee gepaard gaande bezorgdheid voor de 'gepaste' invulling van de vrije tijd manifesteerde zich bij de christelijke arbeidersbeweging bovendien in een steeds uitgebreider interesse voor doehet-zelf-werk als een vorm van geëngageerde woninginrichting.

De vernieuwde aandacht voor de inrichting van het huis was ook merkbaar in de naoorlogse meubelproductie in België. Deze bedrijfstak kreeg in de jaren

vijftig te kampen met ernstige economische problemen, mede als gevolg van de toenemende import van 'moderne' meubelen uit het buitenland. De beweging rond het 'sociale meubel' trachtte een antwoord te bieden op deze situatie. In het proefschrift bespreken we de initiatieven van twee belangrijke bezielers van deze beweging: *Formes Nouvelles* en het Gentse Museum voor Sierkunst. Beide instanties hebben een betekenisvolle bijdrage geleverd aan de vernieuwing en de promotie van het Belgische meubeldesign. Ze zagen het als een gewichtige sociaaleconomische opdracht om een lans te breken voor de nationale productie en het gebruik van betaalbare, moderne seriemeubelen. In hun perspectief vormden 'betere meubelen' immers een primordiaal onderdeel van een 'betere nationale wooncultuur'. Zowel *Formes Nouvelles* als het Museum voor Sierkunst ontwikkelden een voorlichtingsprogramma dat gericht was op het meubel, maar dat expliciet gelieerd was aan het programma van de woning. Enkele van de betrokken meubelhuizen en ontwerpers waren bovendien trouwe medewerkers en adviseurs van de eerder besproken socioculturele verenigingen. Zo werkten het Gentse meubelbedrijf Van Den Berghe-Pauvers en binnenhuisarchitect Jos De Mey regelmatig samen met de KAV, de KWB en de Boerinnenbond en architect Jul De Roover met de SVV. Deze banden leidden echter niet tot een constructieve samenwerking op institutioneel vlak.

3. 'GOED WONEN' OP EEN KEERPUNT

Het derde deel van dit proefschrift gaat niet in op een periode, maar is opgevat als een duiding van het eindpunt van het doctoraatsonderzoek. De woonvoorlichtingsprogramma's die het voorwerp zijn van deze studie werden omstreeks de late jaren vijftig immers voor een fundamentele uitdaging geplaatst. Woonopvoeders zagen zich verplicht om zich te heroriënteren in een pijlsnel evoluerende wereld die inmiddels gekenmerkt werd door sterk verbeterde materiële levensomstandigheden, een zichtbaar proces van suburbanisatie, een beduidend verhoogde mentale en geografische mobiliteit en fors toegenomen vrije tijd. Deze fenomenen waren belangrijke stimulansen voor wat in de cultuursociologie het proces van individualisering wordt genoemd en dat een aanvang kende tijdens de tweede helft van de jaren vijftig. Dit bracht onder meer met zich mee dat steeds meer mensen over een steeds grotere beslissingsvrijheid inzake waarden, normen en alledaagse handelingen beschikten en bijgevolg, vanaf de late jaren vijftig, voor sterk uitgebreide keuzemogelijkheden kwamen te staan, inclusief met betrekking

tot de woning. De toegenomen welvaart ging bovendien gepaard met een groeispurt in de wereld van de woonconsumptie waarbij moreel geladen advies steeds minder ruimte kreeg en steeds meer plaats werd ingeruimd voor commerciële verleiding. Deze ontwikkelingen hadden voor de meeste van de hier besproken educatieve projecten ingrijpende gevolgen. De lessen in 'goed' of 'modern' wonen werden steeds vaker vervangen door veel minder sturend advies dat vooral gericht was op het helpen maken van persoonlijke keuzes uit een steeds groter wordend marktaanbod.

Het derde deel van dit proefschrift geeft aan hoe de besproken voorlichtingsprogramma's verder evolueerden. Een hoofdstuk over de woonvoorlichting op de Belgische Sectie van de Wereldtentoonstelling van 1958 in Brussel, waar verschillende van de beschouwde woonopvoeders zich op hetzelfde terrein en in de directe nabijheid van andere, minder didactisch georiënteerde, aan het wonen gerelateerde voorstellingen dienden te manifesteren, geeft een duidelijk beeld van de problematische positie waarin menig moraliserend woonadvies zich op dat moment bevond. De Boerinnenbond bijvoorbeeld was lid van het organiserend comité van de modern uitgeruste modelboerderij van de groep 'Landbouw, Tuinbouw en Veeteelt' op Expo 58, maar was opvallend summier in de berichtgeving over dit project aan de leden. In plaats daarvan ging de aandacht uitdrukkelijk uit naar 'Het Huis onzer Dromen' op de tentoonstelling van de Boerinnenbond in Gent, een modelwoning waarvan in 1958 een laatste editie verscheen. De toekomstige, herwerkte versies van het bijhorende adviesboek *De Landelijke Woning* zou de lezer voortaan niet meer één maar een divers assortiment van droomwoningen voorschotelen.

Het einde van de jaren vijftig betekende een keerpunt in de publieke communicatie over 'goed wonen' in België. Voorlichting over de vormgeving van een goed huis en interieur werd gaandeweg vervangen door consumptievoorlichting zonder expliciete morele imperatief of referenties aan een nationale wooncultuur. Het proefschrift brengt een vergane en vandaag bijna ondenkbare vorm van spreken in herinnering. In de algemene pers, in vakbladen en tentoonstellingen worden het huis en zijn inrichting nog zelden voorgesteld als een cultureel-maatschappelijke opdracht of een ethisch engagement. Over wonen wordt nog steeds geïnformeerd en geadviseerd, maar dit alles staat niet meer in het teken van de bevordering van de algemene wooncultuur of van de wooncultuur van een natie, een bevolkingsgroep of een regio. Bij het woonadvies primeert vandaag bijna uitsluitend de kwaliteit van de persoonlijke levenssfeer. Bovendien nemen

andere, amusement- of consumentgerichte vormen van spreken over wonen vaak de overhand.

Fredie Floré
fredie.floré@ugent.be

AFKORTINGEN

KAV	Kristelijke Arbeidersvrouwengilden
KWB	Katholieke Werkliedenbonden
NIBH	Nationaal Instituut tot Bevordering van de Huisvesting
NIWHUIS	Nationaal Instituut voor Woning en Huisvesting
SVV	Socialistische Vooruitziende Vrouwen